

УДК 930.253:355(497.11)
94:327(450:497.13)"1942"

DOI <https://doi.org/10.58378/GIG.16.2024.CAL.129-141>

оригиналан научни рад / original scientific article

примљен / received: 03. 07. 2024.

прихваћен / accepted: 07. 10. 2024.

Огњен ЂАЛИЋ, виши архивиста
Војни архив Министарства одбране, Београд
ognjencalic@gmail.com

др Маријана Т. МРАОВИЋ, архивски саветник
Војни архив Министарства одбране, Београд
marijanamraovic@gmail.com

АРХИВСКА ГРАЂА ВОЈНОГ АРХИВА О ОДНОСИМА КРАЉЕВИНЕ ИТАЛИЈЕ И НЕЗАВИСНЕ ДРЖАВЕ ХРВАТСКЕ У ПОГРАНИЧНОМ ПОДРУЧЈУ У ТОКУ 1942. ГОДИНЕ

Сажетак: Овај рад је настао првенствено на основу до сада необјављене архивске грађе Војног архива Министарства одбране Републике Србије. У раду су анализирани односи Краљевине Италије и НДХ у пограничном подручју у току 1942. године. Акцент рада је на презентовању међусобних односа две државе кроз приказ групе фондова НДХ који сведоче о ситуацији на терену и о примени међудржавних споразума који су били на снази у овом периоду.

У раду је приказано стање у граничном појасу са Краљевином Италијом, потписивање Загребачког споразума и његова примена на терену, став италијанских власти према побуни српског народа, нарочито у Источној Херцеговини, деловима далматинске Загоре, као и у деловима Лике и Босне који су припадали италијанској окупационој зони, као и остали аспекти спољнополитичких односа Краљевине Италије и НДХ.

Кључне речи: Други светски рат, НДХ, Италија, разграничење, споразуми о разграничењу.

Након завршетка реокупације дела територије НДХ до италијанско-немачке демаркационе линије 18. октобра 1941. године,¹ стање у међусобним односима између НДХ и Краљевине Италије се није знатније променило на терену у току наредне године. Константно неповерење, проткано несугласицама, па чак и отворени инциденти, били су уобичајени током целе 1942. године, о чему сведоче корпуси докумената Војног архива из групе фондова Независна Држава Хрватска. Потписивање Загребачког споразума, 19. јуна 1942. године, није битније утицало на међусобне односе. Ипак, НДХ је повратила суверенитет на делу територије.² Наведени споразум је управо у другој половини 1942. године утицао на сарадњу Италијана са припадницима Равногорског покрета, што је донекле помогло српском народу у области Источне Херцеговине и у делу Босне и Далмације, да избегне страдалачку судбину сународника са остатка територије НДХ.³

Међудржавни споразуми и разграничење Независне Државе Хрватске и Краљевине Италије у шоку 1942. године

Почетком 1942. године, Краљевина Италија је почела отворено показивати намеру да искористи слабост својих савезника и да се учврсти у ширем залеђу Јадранског мора, односно да преко НДХ прошири свој утицај на територију Босне и Херцеговине богату сировинама. Италијани су плански искористили четничке јединице на својој територији ради елиминације жаришта побуне партизанског покрета отпора. План је обухватао и сарадњу са Немцима тако што би се у садејству са немачким снагама разместио део италијанских јединица на подручје немачке окупационе зоне, пре свега у Босни. Тиме би се и остварио следећи циљ, а то је слабљење немачког утицаја на усташке власти у Загребу и формирање санитарног кордона између окупационих зона и анектираних територија.⁴

¹ Више о наведеном у: Fikreta Jelić Butić, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941–1945*. (Zagreb: Liber, 1977), Ferdo Čulinović, *Окупаторска подјела Југославије* (Београд: Војноиздавачки завод Београд, 1971), „Правни поредак Независне Државе Хрватске“, приредили Борис Беговић, Зоран Мирковић, Зборник радова Правног факултета Универзитета у Београду (Београд: Правни факултет, 2017), Зборник докумената и података о Народноослободилачком рату народа и народности Југославије, том XII, књ. 1 (Београд: 1973), 406, Василије Ђ. Крестић, *Геноцидом до велике Хрватске* (Нови Сад: Архив Војводине, Православна реч, 2021), Стеван К. Павловић, *Хитлеров нови анђиљоредак – Други светски рат у Југославији* (Београд: Клио, 2009).

² Више о наведеном у: Маријана Т. Мраовић, Огњен Ђалић, „Разграничење Независне Државе Хрватске са Краљевином Мађарском и Краљевином Италијом у другој половини 1941. године“, *Годишњак за истраживање геноцида*, година XV, број 1/2023, (Београд: Музеј жртава геноцида, 2023), 67–78.

³ Више о наведеном у: Мраовић Маријана, „Архивска грађа Војног архива о злочинима власти НДХ и односу католичког клера према српском становништву“ у: *80 година од избијања Другог светског рата на простору Југославије и страдања трага Крајујеваца* / [главни и одговорни уредници Дмитар Тасић, Лела Вујошевић], (Крагујевац: Центар за научноистраживачки рад Српске академије наука и уметности и универзитета; Институт за новију историју, Београд, 2021), 230–231, Маријана Мраовић, Зоран Вигњевић, „Значај и улога пропаганде у злочинима усташких и односу клерикалних власти према српском становништву у Независној Држави Хрватској“, *Зайиси*, година VII, бр. 7 (Пожаревац: Историјски архив Пожаревац, 2018), 221–233.

⁴ Dragan S. Nenezić, *Jugoslovenske oblasti pod Italijom 1941–1943*, (Beograd: Vojnoistorijski institut Vojske Jugoslavije, 1999), 106–107.

Војни представници Италије, Немачке и НДХ су, 2 и 3. марта 1942. године, у Опатији одржали састанак на којем су постигли договор/операцијски план који је представљао почетну тачку међусобне сарадње у војним операцијама против устаника, под шифрованим називом „Трио“.⁵ Овај операцијски план садржао је једну занимљиву чињеницу, наиме, у осмој тачки било је предвиђено да део територије које запоседну окупационе јединице остане под влашћу тих јединица све док командант италијанске 2. армије не одлучи да цивилне власти НДХ могу преузети управу.⁶ Демаркациона линија између немачке и италијанске окупационе зоне, према деветој тачки овог споразума, није узимана у обзир током трајања операције и током пацификације.⁷

Власти НДХ, незадовољне предметним споразумом, упутиле су 14. марта 1942. године вербалну ноту немачкој Врховној команди у којој су указале на могућност да италијанска војска окупира подручја Источне и Централне Босне, укључујући и Сарајево, која су била изнад демаркационе линије. Такође су изнели сумњу да ће Италијани сарађивати са четницима.⁸ Оперативна реализација овог плана изведена је током пролећа 1942. године, у заједничком садејству немачких, италијанских и усташких снага на подручју Источне Босне, а њен циљ је био уништење Врховног штаба и главнине партизанске војске. Иако су заузели већи део територије, циљ операције није постигнут јер су се партизанске снаге повукле ка Црној Гори у подручје река Пиве и Сутјеске.⁹

Стање на остатку територије НДХ у италијанској окупираној зони у првој половини 1942. године карактерисао је низ примера међусобног неповерења између италијанских и усташких власти, као и примера сарадње Италијана са припадницима Равногорског покрета, која је изузетно сметала усташкој власти. Након таласа свирепих злочина које су усташке власти починиле над српским свештенством и цивилним становништвом, српско становништво гледало је на италијанске трупе као на заштитничке. У извештају Заповједништва окружничког вода – Заповједништву 6. пјешачке дивизије Мостар, из јануара 1942. године, наводи се следеће: *Зайовједништву 4. окружничке йуковније Сарајево, йредметй: Како раде Талијани на йодручју кошара Невесиње: „За пар дана у овом воду дошао сам до закључка, да се овдје уопће не може радити и да смо овдје на милости Талијана, четника, одметника, и томе слично, а да нијесмо оно што би требало бити, то јест представници хрватских власти и њезини органи... То би било још и добро али што се догађа. Ниједан од Срба неће ништа да даде постаји (Риље) ни дрва ни хране нити се који окружник смије појавити ван зидне ограде војарне без пратње Талијана. А ова је постаја представник хрватске власти и дневно слуша псовке и друге погрде од стране четника на рачун наше државе.“*

У наставку предметног извештаја наведено је неколико примера израза немоћи власти НДХ у предузимању акција против четника, уз закључак: „Молим стога да се већ једном

⁵ Исто, 107.

⁶ Исто, 107.

⁷ Исто, 108.

⁸ Исто, 108.

⁹ Исто, 110.

оваквим поступцима наших савезника стане на крај, у колико је могуће. У противном нека се изда овом заповједништву налог за напуштање овог подручја, јер смо само на ругло овдје овом свиету, а никако представници Независне Државе Хрватске – заповједник поручник дана 26.01.1942.“¹⁰

У извештају са територије Коњица можемо прочитати следеће: *Зайовједништво б. оружничке пуковније у Мосшару 04.01.1942 – Устројство пукоукомунисичке милиције по Талијанима из редова православаца у области Коњица*: „Сав овај рад око устројства милиција коли Талијани толи и четници држе у најстрожијој тајности те је веома тешко дознати праву сврху устројавања ове милиције, а свезано са овим и оцијенити, да ли ће рад исте бити уперен против пробитака НДХ и нашег пучанства. Заповједник пуковније Стјепан Јаковљевић.“¹¹

Пример сарадње Италијана са локалним српским становништвом у првој половини 1942. године на подручју Источне Херцеговине можемо видети и кроз извештај из околине Невесиња у коме се наводи следеће: *Недељни извештај велике жује Хум, 11.04.1942*: „Сарадња с Талијанима са наше стране најсрдачнија и беспрекорна што се не може казати обратно (наведено неколико примера сарадње четника и Талијана) Вођи четника Петру Самарцији из Невесиња након што је ухапшен 22. 01. о.г. и пуштен на слободу по талијанској војсци повраћено му је и оружје, Талијани су опет под њиховом пратњом (четника или пар) одпремили одметницима соли, шећера, карбита, петролеума и цигарета. Зар може наш живаљ вјеровати да је то начин борбе против одметника у доба великих војски и савршене технике с којом те војске располажу. За све недаће па чак и за прехрану и скупоћу чини наш народ кривим талијанску војску, која да није ничим и правдала свој боравак у нашим крајевима.“¹²

Почетком 1942. године у Северној Далмацији српски народ је, услед масовних злочина усташких власти, све више тражио заштиту код италијанских власти, о чему сведочи још један у низу докумената: *Обћем ујравном пувјереништву ког II армије талијанске војске – 24.01.1942.* – „Дне 8, 9 и 10 сиечња о. г. одржана је у мјесту Обровац под Велебитом, у којем мјесту Талијани још држе цивилну власт, тајна сједница свих четничких вођа и функционера Сјеверне Далмације и диелова Лике. На тој су се сједници претресала разна питања, а као главно питање било је питање доласка Хрвата, за преузимање цивилне власти у мјесту Обровцу и околици. Наиме Срби су дознали од Талијана, јер су ови казали србским вођама, да Хрвати имају скоро преузети у смислу Римског уговора, ово подручје, које прима Н.Д.Х, дакле све до риечице Карезнице, која протјече кроз мјесто Карин обрвачке опћине. Срби су се на тој сједници договарали како и на који би се начин опрли Хрватима, када ови дођу преузети цивилну власт у мјесту Обровцу и у околици. На тој је сједници је један четнички војвода надодао: Немојте се браћо бојати, јер ће нама у овој ствари дати пуно помоћ Талијани, који су му поручили да ми Срби приступимо одмах организирању што више четничке војске и да се сукобимо са Хрватима. Талијани су нам обећали дати пуно

¹⁰ Војни архив (у даљем тексту ВА), група фондова Независна Држава Хрватска, К 144, Ф 1, Д 49/1.

¹¹ ВА, група фондова Независна Држава Хрватска, К 81, Ф 8, Д 16/1.

¹² ВА, група фондова Независна Држава Хрватска, К 62, Ф 2, Д 16/1.

помоћ, да би мјесто Обровац и околица опет остали под њиховом управом, а ми четници по заштитом талијанском.“¹³

У току марта 1942. године, у једном извештају из Мостара помиње се поново сарадња Италијана са четницима, која је јасно засметала усташким властима: *Задњи Мосшар – сџо-жер б. њјешачке дивизије*: „16 четника са оружјем предало се Италијанима и спремају се борити заједно са њима против комуниста. Ови предати четници уништили су наш сат у Плани 27.07.1941. Њихова намјера је спасити се од комуниста, а Италијани у овима виде своје пријатеље. Сприечите, јер у противном нема мјеста наше сарадње са Италијанима. 09.03.1942.“¹⁴

Италијанске власти вршиле су и цензуру над хрватском службеном преписком путем телеграма, што се наводи у следећем документу из фебруара 1942. године: „Главни стожер хрватског домобранства примио је неколико извештаја да поједине талијанске војне власти врше цензуру службених брзојавки хрватских власти, Главни стожер је интервенисао код заповедништва талијанске 2 армате и издат је налог да се из цензуре изузимају службене брзојавке хрватских власти. 21.02.1942.“¹⁵

Односи између усташких власти и Италијана су, поред свих наведених неспоразума, додатно били оптерећени и тешким инцидентима које су на терену пријављивале усташке власти, а које су починили италијански војници, а о наведеном сведочи и садржина једног документа из априла месеца 1942. године: *НДХ, Окружничка њошјаја Томислав ѓрад, ѓред-меџ – Ружа Радош Илијина из Блажуја и грује силоваше њо груј њо шалијанским домобранима, извјештава за њовједништву 5. окружничке ѓуковније Томислав ѓрад 12.04.1942. године*. У документу се наводе два случаја силовања, 04. и 07. априла 1942. године, две женске особе: Анђе Мусић старе 17 година и Руже Радош старе 13 година, обе из општине Томислав град: „О овоме дјелу извјештена је Талијанска команда у Томислав граду која је исте преслушала и где су обе девојке одведене на лекарски преглед где је установљено да је над њима извршено силовање. Ружа Радош је препознала међу осумњичењима војника Чека Ђина који је по Талијанској команди ухићен и стављен у притвор.“¹⁶

Почетком лета 1942. године, након неуспешног завршетка заједничке војне операције „Трио“, немачка Врховна команда је почела да размишља о успостављању потпуног немачког утицаја у НДХ, подстакнута пре свега порастом антииталијанског расположења и омаловажавања Италијана од стране већине становништва, што се може видети на низу примера у извештајима НДХ које су слали са терена локални заповедници. Врховна команда оружаних снага Словенија–Далмација (Суперслода) и представници власти НДХ су 19. јуна 1942. године у Загребу потписали Загребачки споразум који је управо био резултат претходних догађаја на терену. Суперслод се према овом споразуму обавезао да ће постепено повући своје снаге из Треће зоне, сем Карловца, као и већи део војних снага из Друге зоне

¹³ ВА, група фондова Независна Држава Хрватска, К 223, Ф 4, Д 51/1.

¹⁴ ВА, група фондова Независна Држава Хрватска, К 106, Ф 1, Д 32/1.

¹⁵ ВА, група фондова Независна Држава Хрватска, К 77, Ф 4, Д 26/1.

¹⁶ ВА, група фондова Независна Држава Хрватска, К 148А1, Ф 2, Д 55/1.

о чему ће обавестити Главни усташки стожер. Усташка власт се, барем на папиру, обавезала да по изласку италијанске војске из Друге и Треће зоне неће примењивати према становништву „дела насиља и одмазде и де ће примењивати јавни ред и мир“. Делови антикомунистичких јединица састављених од припадника четничких формација и даље су остали под командом Италијана, иако су према споразуму признали врховну власт НДХ. Одредбе овог споразума, које су власти НДХ прогласиле великим успехом, ступиле су званично на снагу 11. јула 1942. године.¹⁷

Два извештаја из архивске грађе групе фондова НДХ управо говоре о начелним применама предметног споразума. У првом извештају се наводи следеће: *Тумачења споразума иосциинушој 19.06.1942. у Загребу између Владе НДХ и Вишњеј зайовједничџва шалијанских оружаных снаја Словенија–Далмација (Сујерслога), к слову А: „Разлози због којих је дошло до запосједања 2. и 3. појаса по талијанским четама, оправдању и одлуку да се тек постепено приступи и повлачењу истих чета са наведених подручја, к слову Б: Прогласом бившег заповједничтва 2. талијанске армате од 07.09.1941. и накнадним његовим прогласима зајамчено је лојалном пучанству 2. зоне подпуно право уживања свих грађанских права, к слову Д: Напротив у посадним мјестима, у којима се налазе талијанске чете, а које се налазе на обали, надаље на подручју које је са истим повезано са гледишта оперативног као и на отоцима, талијанским војним властима припада право издавања и оних прописа, издавање којих под точки 1. слова Д припада хрватским властима, дакле и у погледу упорабе круговалних пријемника, самовозних и моторних средстава итд“.*¹⁸

У другом извештају се наводи: *Свим Великим жујама 2 и 3 зоне 10.07.1942: „Обзиром на то што није било могуће свим заповједничтвима усташких постројби потање растумачити садржај споразума склопљеног у Загребу 19.06. о. г између талијанских и хрватских власти, потребно је, одмах, у колико стигне на подручје Велике жупе која усташка постројба, посјетите или к себи позовете односног заповједника те га упутите у садржај Загребачког споразума и по нама преузетих обавеза, и при том га нарочито упозорите, да је задаћа усташких постројба чишћење терена од одметника и да се ни у којем случају нема дирати у ситно пучанство/под овим се разумјевају и бивши побуњеници, који су сада лојални/јер ће у противном случају постројбе морати напустити обални појас, а кривци ће бити егземпларно кажњени. Напуштање пак подручја најгоре би погодило наше пучанство, јер би тиме оно доживило и тешки психички ударац, а било би и надаље изложено нападајима одметника. Особито треба код тога нагласити да недржавање било које преузете обавезе може довести у питање цијели уговор са талијанским властима“.*¹⁹

Након потписивања Загребачког споразума очигледно су уследиле даље несугласице у односима усташких и италијанских власти, што се може видети на основу неколико конкретних примера у архивској грађи групе фондова НДХ:

¹⁷ Dragan S. Nenezić, *Jugoslavenske oblasti pod Italijom 1941–1943*, (Beograd: Vojnoistorijski institut Vojske Jugoslavije, 1999), 111–112.

¹⁸ ВА, група фондова Независна Држава Хрватска, К 224, Ф 10, Д 28/1.

¹⁹ ВА, група фондова Независна Држава Хрватска, К 226, Ф 5, Д 29/1.

1) Окружничка постаја Нови 23.06.1942. шаље извештај котарској области Нови у вези са паљењем куће домобрана Угрин Мате у којем наводи штету коју су причинили италијански војници и наводи да: „У Брибиру карабињери када обилазе по селима правити претресе станова никад не зову међу постају Брибир да би могли ићи у заједници са њима тако да би били присутни код претреса већ то на своју руку сами чине без присутних наших окружника и домобрана... Предње извјешће достављам надлежним старешинама и управном обћем повјеренику да се исходује код надлежних талијанских власти заповјед и забрани војницима ово радити јер на овакав начин још више долази до огорчења народа према самој савезничкој талијанској војсци, у потпису заповједник наредник Пруге“.²⁰

2) Усташки логор Градац – усташком логору Макарска, Предмет: *Долазак талијанске војске у Градац и њезин рад 28.06.1942:* „Долазком талијанске војске у Градац ушли смо и ми као представници власти у контакт са њима. Дана 25. ов. мј. у 4 сата послје подне ушли су Талијани у кућу браће Шутић и изнели све ствари из куће и дућана те су их на обали запалили... У току ноћи 25 на 26. ов. мј. опљачкали су све трговине и радионице. Током 26.6 наставили су они са пљачком коју је процијенити немогуће. Кроз цијело вријеме свог логоровања у градцу, улазили су у куће те су покучавали, а некојима случајевима скоро силовали жене и дјевојке“.²¹

3) Независна Држава Хрватска – жупска редарствена служба у Мостару, Предмет: *некоректно постојање талијанске војске у кошару Мешковић–Мостар–26.06.1942:* „Дана 23.ов. мј. талијанске чете поводом акције против партизана у рану зору ушле су у село Десне. Претресајући и пљачкајући куће у селу провалили су у врата у Жупској кући јер је жупник још спавао. Кратко вријеме иза тога жупник Дон Станко Влаховић пулогол и босоног, без свећеничке хаљине, виђен је у пратњи талијанских војника који су га одвели 600 метара далеко од жупске куће и са три метка устријелили. У овом извештају талијанске власти су окривиле жупника да је сарадник партизана што котарска власт демантује тврдећи да је погинули био познат као ватрен борац против комуниста и исправан Хрват... Исто дана 24.ов. мј послје подне талијанско заповједничтво је забранило пренос мртвог тијела из Десна у Комин, одакле је покојник родом. Исто тако забрањен је и спровод. Неупућеност и једноставност у руковању талијанских војних операција, трагичан стицај околности под којим је покојни жупник био стрељан и немилосрдно пљачкање села по талијанским четам, изазвало је код пучанства панику и опћу пометеност, као и увјерење да Талијани ни најмање не штеде хрватску крв ни имовину“.²²

4) Оружничка постаја Метковић, 01.07.1942: „Поред овог напоменит ћу извјесне чињенице све што у главном овде рад талијански војници на име: 1. Назад 20 дана војници 51. франтерије регименте повратили су се из Јужне Херцеговине за чишћење терена од побуњеника. Овом приликом ти војници на својим моторизованим колонама довели су у

²⁰ ВА, група фондова Независна Држава Хрватска, К 14511, Ф 9, Д 39/1.

²¹ ВА, група фондова Независна Држава Хрватска, К 171 А/II, Ф17, Д 4/1.

²² ВА, група фондова Независна Држава Хрватска, К 191/1, Ф 3, Д 18/1.

мјесто Метковић милионске вриједности разноврсне робе сељачког домаћег производа... Све ово што нису могли појести и превезти за Италију, на очиглед својих предпостављеника продали су овдашњем народу и избјеглицама мухађерима чија и јесте заправо та роба и стока за скупе паре. Народ ово са болом у срцу посматра и тешко чека дан кад ће се ослободити овог у повијести незапамћеног терета".²³

Повлачење Италијана са територије Треће зоне и делом са територије Друге зоне, имало је за последицу откривање слабости власти НДХ, које нису могле прикрити немоћ у борби против снага Народноослободилачког покрета, који је након напуштања територије тремеће Босне и Херцеговине, Србије и Црне Горе прешао на територију западне Босне, стварајући велику слободну територију око Бихаћа. Италијани су, поред ове ситуације, на територијама које су остале под њиховом контролом, у другој половини 1942. године, све више и отвореније стали сарађивати са снагама Равногорског покрета управо у борби против снага НОП-а које су остале на подручју под контролом власти у Риму. Међусобни односи Италијана и усташке власти су се, управо због тога, до краја 1942. године све више усложњавали и проблематизовали. Управо то потврђују и извештаји из овог периода који се чувају у оквиру групе фондова НДХ :

1) *Независна Држава Хрватска – МУП, Тајништво министра, Загреб 28.09.1942:* „Задњи догађаји у Далмацији, Херцеговини и Источној Босни, гдје је наш народ изложен дневној пљачки, палежи, силовању, убијству и мучењу, тамо гдје се слободно и некажњено врше свака злостјела личност генерала Лузана била је позната свима и прије 27. коловоза... Генерал Лузано је врло добро познавао ситуацију у свим селима котарева Гацко, Билећу и Требињу и стално је долазио у контакт и на разним сједницама четничких вођа са којима је био врло присан пријатељ као што су браћа Поповић у Гацкоме, Јевтом Паликућом Попаром и Митром Дангубићем и Новицом Краљевићем из Требиња. Са овим четничким вођама обишао је сва српска села свих ових котарева и онда када ниједан од хрватских управних власти или војска нису могли ни оружаном силом да се приближе тим селима. Сигурно је одлазио особно без пратње у најугроженије крајеве четника и стално је истицао како њега четници воле...“²⁴

Два извештаја Министарства вањских послова, Одсјека за романске земље из месеца октобра 1942. године, потврђују чињенично стање:

1) *МВП Одсјек за романске земље, Дневни извјештај бр 269, 15.10.1942:* „Пресизање талијанских власти из Трогира, Дне 02.10. о. г. талијански повјереник обчине Трогир одржао је сакупљеном народу говор и обећао да ће талијанске власти давати храну, јер да су они талијански грађани и да хрватске власти немају ту никаквих права, те их позвају да одбију

²³ ВА, група фондова Независна Држава Хрватска, К 202/1, Ф 12, Д 6/1.

²⁴ ВА, група фондова Независна Држава Хрватска, К 213, Ф 7, Д 34/1.

позиве за војску. Дне 4. листопада исти повјереник одржао је за вриеме свечаности Госпе од Розарија у селу Ситно Горње говор у којем је рекао да село припада талијанском територију те позвао младиће да одбију позив за војску и да ће их талијанске власти заштитити. Надаље је рекао да ће талијанске власти заштитити и народ других села ако то народ буде желио. Затражио је да се са цркве скине хрватска застава, а кад то није успјело послао је војнике који су заставу скинули. Истом извјештају приложен је оглас обћине Трогир, комесара генерала Силва Пароди у којем се каже да су села Ситн, Тролокове, Сратог, Опор, Пргомет, Лабин, Сухидол коначно присаједињени мајци Италији“.²⁵

2) *МВП Одсјек за романске земље, Дневни извјештај бр 270, 16.10.1942:* „Дјелатност Талијана у Дубровнику, Министарство унутарњих послова 2.10. јавља да је дне 24. рујна пригодом свечане вечере поводом одласка генерала Далмаза одржано неколико говора у којима је речено, да су талијански редови у Дубровнику све многобројнији, што ће имати утјецаја, код одређивања граница. Нови заповједник талијанске војске генерал Сантовито изјавио је вел. жупану да преузима то мјесто без унаприед одређеног становишта и да ће све ствари сам испитати. Заповиједничтво над четницима преузео је бојник Дематеис, који је добар познавалац наших прилика, а смјењен је генерал Лузано који је изјавио вел. жупану да се увјерио да су на Балкану сви исти и да је сит Балкана“.²⁶

Италијанске власти су, током јесени и почетком зиме 1942. године, планирале да остваре потпуну контролу над анектираним територијама, као и да прегруписавањем армијских корпуса створе услове за квалитетнију припрему војних операција које ће уследити крајем 1942. и почетком 1943. године.²⁷ Управо ће наведена ситуација резултирати сарадњом италијанских власти и јединица Равногорског покрета и снага на подручју Источне Херцеговине, као и потпуним урушавањем односа са усташким властима у овој области.²⁸

Закључак

Расплет међусобних сложених релација између Краљевине Италије и НДХ у другој половини 1941. године резултирао је реокупацијом дела територије НДХ до италијанско-немачке демаркационе линије 18. октобра 1941. године, чиме је фактички поништен међусобни уговор о разграничењу два ентитета потписан у Риму неколико месеци раније. Тренд

²⁵ ВА, група фондова Независна Држава Хрватска, К 240, Ф 4, Д 24/1.

²⁶ ВА, група фондова Независна Држава Хрватска, К 240, Ф 4, Д 25/1.

²⁷ Dragan S. Nenezić, *Jugoslovenske oblasti pod Italijom 1941–1943*, 122–123.

²⁸ Мјесечни извештај Велике жупе Хум за мјесец просинац 1942, НДХ, МУП, Уред министра: „Од овог православног становништва (на лиевој обали Неретве) створили су талијанске војне власти протукомунистичке одреде (четнике) који су одреди особито јаки у котару Невесињском. На жалост, у највише случајева бране талијанске војне власти четнике а то је и разумљиво јер Талијани добро знају да ће их четници слушати само дотле, док их они штите од хрватских власти. Тако долази до парадокса да наш човјек/дапаче и домобран и оружник и припадник у.в/ има у својој рођеној држави мање права, него четник који не признаје ову државу и отворено говори пред Талијанима да он неће хрватске државе, ради овога пада расположење и код овог народа.“, ВА, група фондова Независна Држава Хрватска, К91, Ф11, Д1/1.

међусобно лоших односа наставио се током 1942. године. Покушај да се ситуација поправи тзв. „Загребачким споразумом“ од 19. јуна 1942. није уродила плодом иако су се Италијани повукли са дела територија 2. и 3. окупационе зоне. О томе сведочи корпус докумената групе фондова НДХ који се чува у Војном архиву Министарства одбране Републике Србије. Ова ситуација је чак довела и до отвореније сарадње Италијана са четничким снагама, пре свега у деловима Источне Херцеговине и Северне Далмације, где је српски народ био доминантан и релативно заштићен од свирепих злочина усташке власти, за разлику од других делова НДХ у којима су Срби и током 1942. године били изложени масовним и тешким злочинима. Италијанске власти су планирале да остваре потпуну контролу над анектираним територијама, као и да створе услове за квалитетнију припрему даљих војних операција крајем 1942. и почетком 1943. године.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Необјављени историјски извори:

Војни архив

1. Група фондова: Независна Држава Хрватска (НДХ).

Објављени историјски извори:

1. *Зборник докумената и појашава о Народноослободилачком рату народа и народности Југославије*, том XII, књ. 1, Београд, 1973.
2. *Zločini na jugoslovenskim prostorima u Prvom i Drugom svetskom ratu, Zbornik dokumenata*, том I, Beograd, 1993.
3. *Зборник одабраних докумената Злочини Независне Државе Хрватске 1941–1945. године*, књига 1 (1941–1942), Нови Сад: Историјски архив града Новог Сада и Војни архив Министарства одбране Републике Србије, 2020.

Литература:

1. Jelić Butić, Fikreta. *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941–1945*. Zagreb: Liber, 1977.
2. *Колаборационистичка штампа у Србији 1941–1944, I*, приредио Стојановић Александар. Београд: Филип Вишњић, 2015.
3. Мраовић, Маријана, Вигњевић, Зоран. „Значај и улога пропаганде у злочинима усташких и односу клерикалних власти према српском становништву у Независној Држави Хрватској“. *Записи*, VII, бр. 7, (2018), 221–233.
4. Маријана, Мраовић, „Архивска грађа Војног архива о злочинима власти НДХ и односу католичког клера према српском становништву“. У: *80 година од избијања Друио светској рату на простору Југославије и страдања града Крагујевца* / [главни и одговорни уредници Дмитар Тасић, Лела Вујошевић], (Крагујевац: Центар за научноистраживачки рад Српске академије наука и уметности и универзитета; Институт за новију историју, Београд, 2021), 230–231.
5. Мраовић, Маријана, Ђалић, Огњен, „Разграничење Независне Државе Хрватске са Краљевином Мађарском и Краљевином Италијом у другој половини 1941. године“, *Годишњак за истраживање геноцида*, година XV, број 1/2023, (Београд: Музеј жртва геноцида, 2023), 67–78.
6. Nenezić, Dragan. *Jugoslovenske oblasti pod Italijom 1941–1943*. Beograd: Vojnoistorijski institut Vojske Jugoslavije, 1999.
7. Павловић, Стеван. *Хитлеров нови анђијоредак – Друио светски рат у Југославији*. Београд: Клио, 2009.
8. Petranović, Branko. *Istorija Jugoslavije 1918–1978*. Beograd: NOLIT, 1980.

9. Petranović, Branko. *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939–1945*. Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1992.
10. „Правни поредак Независне Државе Хрватске“, приредили Борис Беговић, Зоран Мирковић, Зборник радова Правног факултета Универзитета у Београду. Београд: Правни факултет, 2017.
11. Čulinović, Ferdo. *Okupatorska podjela Jugoslavije*. Beograd: Vojnoizdavački zavod Beograd, 1971.

Ognjen ĆALIĆ, senior archivist
Military Archive of the Ministry of Defence, Belgrade
ognjencalic@gmail.com

Dr Marijana T. MRAOVIĆ, archival advisor
Military Archive of the Ministry of Defence, Belgrade
marijanamraovic@gmail.com

THE ARCHIVAL RECORDS OF THE MILITARY ARCHIVE ON THE RELATIONS OF THE KINGDOM OF ITALY WITH THE INDEPENDENT STATE OF CROATIA IN THE BORDER ZONE IN 1942

Summary

The unraveling of the mutual complex relations between the Kingdom of Italy and the NDH in the second half of 1941 resulted in the reoccupation of part of the territory of the NDH up to the Italian-German demarcation line on October 18, 1941. This effectively canceled the mutual agreements on the demarcation of the two entities signed in Rome a few months earlier. The trend of mutually bad relations continued during 1942. The attempt to improve the situation with the "Zagreb Agreement" of June 19, 1942 did not bear fruit even though the Italians withdrew from part of the territories of the second and third occupation zones. This is evidenced by the corpus of documents of the NDH group of funds kept in the Military Archives of the Ministry of Defense of the Republic of Serbia. This situation even led to more open cooperation of the Italians with the Chetnik forces, primarily in parts of Eastern Herzegovina and Northern Dalmatia, where the Serbian people were dominant and relatively protected from the brutal crimes of the Ustasha government, unlike other parts of the NDH where Serbs were exposed to mass and serious crimes.

The Italian authorities planned to achieve complete control over the annexed territories, as well as to create conditions for better preparation of further military operations in late 1942 and early 1943.

Key words: World War II, NDH, Italy, demarcation, cross-border agreements